

pedig csak a fenti három ország jöhetne szóba, és a helység magyar helységek közt van felsorolva. Valószínűleg a Pozsony megyei Bazin mezővárosról van szó, amelyet német oklevelek gyakran neveznek Pösingnek.

Gyakrabban szerepel a kassai bor. (II. 78, 81, 83. stb.) Ez alatt valószínűleg a hegyaljai értik, hiszen a kassai polgároknak nagy szőlőik voltak a Hegyalján, és a borkereskedelemben is tevékeny részt vettek.

Számadáskönyveink igen gazdag anyagot tartalmaznak a XVI. sz. első felének mind gazdasági, mind kultúrtörténetére vonatkozóan. Természetesen nemcsak a lengyel viszonyok kutatói használhatják eredményesen, hanem a magyar kutatás számára is segítséget nyújthat. Nem számítva azt a kevés közvetlen adatot, mint a magyar bor és aranypénz nagyfokú elterjedése, továbbá a bor magyarországi ára (mert a borvásárlásnál meg van adva a bor ára Kassán vagy Szentgyörgyön, továbbá külön a szállítási költség is), hanem még inkább a közvetett adatok segíthetnek bennünket. Az udvartartás élete, valamint a várépítkezés analógiát nyújthat magyar kutatóinknak, akiknek — sajnos — nem áll rendelkezésre ilyen, szinte kimeríthetetlen gazdagságú forráscsoport. Igen lényeges adatokat nyerhet a nemzetközi kereskedelem, ár és bérviszonyok kutatója is — különösen, ha az összes, tehát a Chmiel és mások által kiadott számadásokkal együtt használja fel.

Amikor a magyar kutató kezébe veszi ezeket a mintaszerű, modern forráskiadványokat, szomorúan kell megjegyeznie, hogy nálunk a csak igen szórványosan fennmaradt királyi számadások, amelyek pedig épp ezért sokkal fontosabbak, csak régi, hibás kiadásokban vannak meg. Legjelentősebb számadásunk, az Ernuszt Zsigmond-féle 1494—95-ös kincstartói számadás pl. különösen megérdemelne egy modern, részletes bevezetésekkel és jegyzetekkel ellátott kritikai kiadást. Az Engel-féle, XVIII. század végi kiadásba nem egy sajtóhiba csúszott be, és — közel kétszáz éve — még mindig ezt kénytelen a kutató használni. Reméljük azonban, hogy egyszer nálunk is sor kerül királyi számadásaink új kiadására.

Kubinyi András

Jahrbuch des Vereines für Geschichte der Stadt Wien

(Bd. 5—11. 1947—1954.)

Bécs történetével egy nagy múltú egyesület, jelenlegi nevén a Verein für Geschichte der Stadt Wien foglalkozik. Az egyesület 1953-ban ünnepelte fennállásának századik évfordulóját. Célja a város történetének megírása, és a rávonatkozó források kiadása. A város tanácsának nagylelkű támogatásával 1918-ig megjelent Bécs története 1740-ig (hat kötet) és 18 kötet forráskiadvány. A két világháború között kevesebb támogatást élvezett az egyesület, úgyhogy csak folyóiratait tudta kiadni. 1945 óta megint

nagyobb mértékben folytatódott a munka : a bécsi városi tanács szubvencionálja kiadványait, és az egyesületet külön is támogatja. Nagyobb összegeket juttat az egyesületnek az osztrák kultuszminisztérium is. Így azután újból megindulhattak a folyóiratok, és több kötet készülhetett el nyomdakész állapotban mind a várostörténetből, mind a forráskiadványokból. Ezenkívül előadásokat is tartanak. Az egyesület két folyóiratot ad ki. Az egyiknek, amely évente négyszer jelenik meg 24 oldalon, 1953-ig 31 kötete jelent meg. 1946-tól a Wiener Geschichtsblätter címet viseli. Itt rövid, néhány oldalas cikkek és adatközlések jelennek meg, ezenkívül alapos könyv- és folyóirat-ismertetéseket is találunk, végül itt közlik az egyesületi híreket is. Az ismertetések nemcsak Bécs, hanem más városok történetével is foglalkoznak.

A másik sorozat — amelynek fenti évfolyamait most ismertetjük — a Jahrbuch. 1953-ig 77 kötete jelent meg, mai nevét 1939 óta viseli. Időnként összevonva jelenik meg két évfolyam. Terjedelme 100—200 lap és kötetenként kb. nyolc tanulmányt tartalmaz. A kötet mostani szerkesztője Dr. Rudolf Geyer, Bécs város levéltárának igazgatója.

A továbbiakban rövid ismertetését adjuk az 1947 és 1954 között megjelent köteteknek, nem ragaszkodva a kötetek sorrendjéhez, hanem a cikkekben tárgyalt korszakok és témák szerint.

Érdekes társadalomtörténeti fejlődésképet nyújt *Rudolf Geyer* tanulmánya : Bauer, Bürger, Arbeiter ; eine sozialgeschichtliche Skizze. (7. 1948. 5—17.) Végig kíséri a társadalom történetét a kezdetektől 1848-ig. Szerinte 1848 jelenti a parasztság végleges felszabadulását, a (rég értelemben vett) polgárság teljes felbomlását, és a munkásság számára az első lehetőséget a politikai és társadalmi emelkedésre.

A város történetével foglalkozó tanulmányok között *Leopold Schmidt* két cikkét kell először említenuünk : Der Richter über dem Riesentor von St. Stephan (8. 1949/50. 80—93.) és Der „Stock im Eisen“ als mythischer Stadtmittelpunkt Wiens. (10. 1952/53. 75—81.) A katedrális óriáskapuja feletti szobrot ikonográfiai összehasonlítások alapján bíróbrazolásnak értelmezi. Azért helyezték itt el ezt a szobrot, mert a város középkori történetének kezdetén itt, a templom körüli temetőben volt a bírói szék, amelynek jelképe épp az ún. Stock im Eisen volt. Ez utóbbit tartották a város középpontjának.

Hans Wolf tanulmánya, Die Wiener Pfarre und ihre Gründer (9. 1951. 7—27.) az eddigi irodalomban a városi plébánia alapításával kapcsolatos megállapításokkal vitatkozik. Igen érdekes ipartörténeti cikket közöl *Anton Malecek*, Beiträge zur Geschichte der Wiener Lautenmacher im Mittelalter (5/6. 1947. 5—23.). Lantosok már a XIII. századtól szerepelnek. Bécsben az első lantkészítők a XIV. században tűnnek fel. A tanulmányban megtaláljuk a bécsi középkori lantkészítők névsorát, megismerkedünk életrajzukkal és a lantkészítés technikájával is. Ez utóbbi magyarázatára hat kép is szolgál. Nagyon jelentős számunkra *Otto Brunner*, Neue Arbeiten zur älteren Handelsgeschichte Wiens (8. 1949/50. 7—30.) c. tanulmánya. Tulajdonképpen ismerteti a *Bastian* forráskiadványában

(Das Runtingerbuch, a *Deutsche Handelsakten* VI. kötete) található bécsi vonatkozásokat, és ezek alapján áttekintést nyújt Bécs XV. század eleji kereskedelméről. A Runtinger-cég, amelynek számadásait Bastian kiadta, regensburgi volt. A cikk számos magyar, köztük budai adatot tartalmaz. Úgy látszik a XV. század elején nem érvényesült erősen Bécs árumegállító joga Magyarország felé, mert egy 1428-as adat szerint délnémet kereskedők Bécsen át járnak Budára (17). A cikkben elszórt adatokon kívül külön is foglalkozik a magyar kereskedelemmel. Buda esetében is kivizsgálandó kérdés az a megállapítása, hogy Bécsben, fejedelmi székhely jellege miatt, az árukereskedelemben csak kevés bécsi tőke forgott (26). Ezen kívül foglalkozik a cikk a távolsági kereskedelem költségeivel is. Az ismert *Alfons Lhotsky* Thomas Ebendorfer c. tanulmánya (5/6. 1947. 93—107.) a XV. század nagy osztrák történetírójának életéről és műveiről szól. Tulajdonképpen azt akarja kimutatni, hogy „wohin die cisalpine Kultur ohne den später einsetzenden Einfluss der italienischen Renaissance mit *eigenen* Mitteln und aus *eigener* Kraft geführt haben würde” (93). Erre a legjobb példa Ebendorfer élete. A nagy tudóst és diplomatát római útja alkalmával sem fogta meg az antik hatás. A középkori városi közigazgatás kérdésével a városi patriciátus szerepével foglalkozik *Walter Weinzettl* Die undatierte Genanntentliste der Wiener Ratstafel c. cikke (11. 1954. 3—28.). A külső tanács helyére lépett „Genanntenkollegium” a város közigazgatásában fontos szerepet viselt. A közölt lista a XV. század második felének elejéről származik. A tagok életviszonyai alapján megállapítja, hogy mind háztulajdonos volt, foglalkozásuk különböző, de az a negyven, aki az oklevelekben állandóan szerepel, a város leggazdagabb, Weinzettl által honoratiornak nevezett rétegéből való. Egy térképen bemutatja a „Genannten”-ek birtokában levő házakat. *Alfons Lhotsky* másik tanulmánya, *Mittelalterliche Lobsprüche auf Wien* (11. 1954. 29—34.), összeállítja a Bécsset dicsérő középkori szövegeket.

Bécs ipartörténetének legjobb szakértője, *Heinz Zatschek* több, igen érdekes cikkel gazdagította Bécs történetét. Die Handwerker Wiens c. tanulmányában (8. 1949/50. 31—38.) Aeneas Sylviusnak egyik Bécsről szóló leveléből indul ki, amely szerint kevés Bécsben az itt született lakos, és többnyire idős korban házasodnak a férfiak, de fiatal nőket vesznek el. XVII. századig terjedő adatsorozattal igazolja ezt a tételt. Az iparosok többsége nem bécsi eredetű, és mivel a céhszabályok értelmében az a legény, aki mesterözvegyet vesz el feleségül, könnyebben nyeri el a mesterjogot; ez általános szokássá válik, idős feleségük halála után maguk is öreg korban fiatalal házasodnak össze. Így azután ritka az iparos családokban a gyermekáldás. Egy másik cikkében (*Aus der Geschichte des Wiener Handwerks während des Dreißigjährigen Krieges*, 9. 1951. 28—74.) lényegében az előbbi tanulmányt folytatja. Fennmaradt a bécsi pékcéh 1633. évi tagnévsora. Zatschek a végrendeletekből és egyéb levéltári adatokból minden egyes tag életét ismerteti. Az adatok itt is igazolják az Aeneas Sylviusi megállapítást. Az 51 tag közül 33 származáshelyét

ismerjük, de ezek közül csak 7 bécsi és 4 egyéb Habsburg birodalmi származású mester van. A cikk egyben az iparosság vallási megosztására is szolgáltat adatokat. Harmadik tanulmánya Zatscheknek (Handwerk, Stadt und Landesfürst, 10. 1952/53. 138—200.) egy I. Lipót uralkodása elején tervbe vett császári iparszabályzattal foglalkozik. A város ekkor egy bizottságot küldött ki, amely tárgyalt minden iparág képviselőjével. A tanulmány leközli a bizottság 1659—60-ban készült jegyzőkönyvét is.

Rudolf Till, Geschichte der spanischen Juden in Wien (5/6. 1947. 108—123.) c. cikke a XVII. század elejétől Törökországból Bécsbe került spanyol zsidókkal foglalkozik. Egészen 1938-ig megvolt — részben önálló — szervezetük. *Anton Schachinger* két folytatásban megjelent tanulmánya (Das grosse Reorganisationswerk im kaiserlichen Wienerwald, die sogenannte Neueinrichtung des nö. Waldamtes unter Kaiser Leopold I. und seine Modifikation im ausgehenden 17. Jahrhundert. 10. 1952/53. 201—33. 11. 1954. 53—70.) a császári erdőbirtokok szervezetével és jövedelmével foglalkozik, szigorúan ragaszkodva az ez ügyben kiadott császári rendeletek pontjaihoz. *Friedrich Walter* a, sajnos, jegyzetek nélkül megjelent cikkében, Maria Theresia und Wien (9. 1951. 75—90.) a császárnő és a város közti viszonyról foglalkozik. Érdekesen jellemzi a császárnőt egy, az 1741-es háború alatt írt levele: „ich will Grund und Boden haben, und es müssen alle meine Armeen, alle Ungarn totgeschlagen werden, bevor ich irgend etwas abtrete... Schonet das Land nicht...” *Josef Karl Mayr* tanulmánya, Zwei Reformatoren der Wiener Armenfürsorge (8. 1949/50. 109—135., 9. 1951. 151—186.) a bécsi szegénygondozás XVIII. század végi megreformálásával foglalkozik. Igen érdekes *Rudolf Till* cikke Die Wiener Stadtverwaltung im Jahre 1848. (7. 1948. 18—41.) A városi autonómiát már I. Ferdinánd megnyírálta, majd 1783-ban II. József végleg eltüntette. 1848-ban először egy polgárbizottság jött létre, amely tavasszal választást rendezett. A megválasztott községi bizottság, majd az október 5-én megválasztott községtanács intézte az ügyeket. Till részletesen foglalkozik mind közigazgatási, mind pedig politikai működésükkel. Védi őket a forradalom elárulásának vádjá elől. A legmodernebb témával foglalkozó tanulmányt, Die sozialdemokratische Fraktion im Wiener Gemeinderat (10. 1952/53. 251—84.) *Franz Patzer* írta. A cikk ismerteti a szociáldemokraták működését a bécsi községtanácsban az első világháború előtt, és harcaikat az uralkodó keresztényszocialista párttal.

Jogtörténet. Die Wiener Stadtrechtsfamilie c. cikkében (7. 1948. 52—77.) *Herbert Fischer* a bécsi jog hatását mutatja ki a középkori városokban. Sok, főleg osztrák, de külföldi város, köztük magyarok is, veszi át vagy közvetlenül, vagy közvetve a bécsi jogot. *Felix Czeike*, Das „Burgrecht“ in Wien im XV. Jahrhundert (10. 1952/53. 115—137.) c. tanulmányában a tőkekihelyezés egyik középkori módját ismerteti. Ez tulajdonképpen ingatlanra adott kölcsön lenne, azonban nem visszafizethető — legalábbis az első időben —, hanem az adós örökös járadékot köteles fizetni, amely az ingatlan mindenkori tulajdonosát terheli. Első-

sorban egyháziak hasznosították így kényelmesen tőkéiket. 1360-ban a főherceg lehetővé teszi a járadékfizetés megszüntetését, ha az adós vissza akarja fizetni a kölcsönt. *Heinrich Demelius* jogi szempontból vizsgálja Bécs középkori telekkönyveit (Über die alten Wiener Grundbücher, 9. 1951. 110—118.), míg *Theo Mayer-Maly* egy 1491-es örökösödési per kapcsán vizsgálja a római és bécsi jog összeütközését. (Ein Wiener Ehegutsprozess aus der Rezeptionszeit. 11. 1954. 39—52.)

Topográfia. A középkori oklevelekben gyakran szereplő Erdburg helyével foglalkozik *Hans Pommer*, Zur Topographie von Erdberg c. tanulmányában (11. 1954. 35—38.). Ez a hely Erdberg területén feküdt. Érdekes *Walter Weinzettl* tanulmánya, Hietzing. Seine siedlungs- und sozialgeschichtliche Entwicklung bis 1820 (10. 1952/53. 82—114.). Hietzing a koraközépkortól a klosterneuburgi kolostor birtoka volt. A tanulmány kitér a földesúr és a parasztok viszonyára, a község betelepülésére, a lakosok foglalkozási megoszlására és a birtokváltozásokra is. Több térkép szolgál az adatok megmagyarázására. Jelentős cikk *Karl Janeček*, Zur Besitzgeschichte des Wiener Schottenkloster (5/6. 1947. 24—92.). A bécsi skót, bencések kolostorának gazdag urbarium, telekkönyv és egyéb levéltári anyaga alapján írja meg a kolostor birtoklástörténetét. Ismerteti a birtoklás jogalapját; háromfajta joron birtokol a kolostor: Obereigentum, amikor a földesúr csak járadékot kap tulajdonáért; Untereigentum, amikor ő élvezi a területet, de érte másnak fizet járadékot; végül Volleigentum, amikor a birtokláson kívül a haszonélvezet is az övé. Térképeken is érzékelteti a város alaprajzán a háromfajta joron bírt területek fekvését. Végül a birtok igazgatásával foglalkozik. Még csak azt kell megjegyezni, hogy a kolostor birtokszerzése 1467-ben megszakad, ettől kezdve birtokai fogynak.

Építészet és művészettörténet. *Alois Kieslinger* tanulmánya, Der Bau vom St. Michael in Wien und seine Geschichte (10. 1952/53. 1—74.), építőanyag-vizsgálati kutatás eredménye. A templom Wien legnagyobb román stílusú temploma, amelyből csak az 1416-ban készült kórus, a két apsziskápolna, és néhány, részben gótikus, részben barokk kápolna, továbbá a torony teteje újabb. Részletesen, külön fejezetekben foglalkozik *Kieslinger* az épület minden kis részével. 34 kép illusztrálja a cikket: alaprajzok, metszetek, kőfaragójelek rajzai, rekonstrukciós rajz, és az egyes részek fényképei. A bécsi külvárosi házak fejlődéstörténetével foglalkozik *Arthur Haberlandt* Vom Weinbauerhof in Grinzing und Sievering zum Altwiener Vorstadthaus (8. 1949/50. 54—79.) c. cikke. A fejtegetéseket 12 kép illusztrálja. Betűrendbe szedett repertóriumot ad bécsi művészek adatairól *Gustav Gugitz* közleménye, Bildende Kunst und Kunstgewerbe in den Testamenten des Archivs der Stadt Wien aus den Jahren 1548—1783. (9. 1951. 119—150.) A kimutatás tartalmazza a művész nevét, halála évét, foglalkozását, a rá vonatkozó adatok levéltári jelzetét és esetleg egyéb adatokat is. *August, Graf Preysing* tanulmánya, Das Familienbildnis der Grafen Fries (9. 1951. 91—109.), egy XVIII. századi mecénás családdal foglalkozik. A család minden tagját

ismert festőkkel festették le. Ezeket a képeket ismerteti Preysing. *Anton Macku*, Bürgerliche Baukunst des Vormärz c. tanulmánya (8. 1949/50. 39—53.) a bécsi Krongasse építéstörténetét tárgyalja. 1825-től parcellázták a „Magyar Koronához” címzett kocsmá telkét. Itt épült a Krongasse. A cikk ismerteti az utcát, a házakat, lakásokat és a házak homlokzatát. Hét kép, köztük eredeti építési tervrajz, illusztrálja a tanulmányt. *Richard Kurt Donin*, Zwei Fassadenentwurf des Dombaumeisters Friedrich von Schmidt für die Kirche SS. Maria e Donato in Murano c. cikke (10. 1952/53. 240—250.) a muranói püspöki székesegyház restaurálási terveivel foglalkozik a XIX. század közepéről.

Kultúrtörténet. Színháztörténeti vonatkozású *Gustav Gugitz* tanulmánya, Die Familie Hilverding und ihre theatrale Sendung (11. 1954. 71—103.). A Hilverding-család a marionett-színház terén működött a XVII. század végétől. *Max Kratochwill*, az ismert zeneszerző Gluck életéhez nyújt adatokat. (Christoph Willibald Glucks Heiratskontrakt, 10. 1952/53. 234—39.) A jozefinizmus korára jellemző *Kurt Strasser* cikke, Die „Predigerkritik” (11. 1954. 104—11.). 1782-től a bécsi felvilágosodott körök egy hetilapot adtak ki, a továbbiakban változó címmel, amelyben a héten elhangzott egyházi prédikációkkal foglalkoztak. *Julius Marx* két konkrét eset kapcsán foglalkozik Metternichnek a cenzúrába való beavatkozásával. („Dolliners Manuskript. Ein Beitrag zur Geschichte der Zensur im Vormärz.” [7. 1948. 42—51.] és Metternich als Zensor [11. 1954. 112—133].). *Riki Raab* Ziehrer zeneszerző és művészbarátai leveleiből közöl le néhányat. (Künstler-Briefwechsel 8. 1949/50. 105—109.)

Különálló jellege van *Gustav Gugitz* két tanulmányának. Az egyik: Der Zeiselwagen (7. 1948. 78—91.) egy bécsi távolsági fuvarszkózzal ismerteti meg, míg a Die Sesselträger in Alt-Wien (8. 1949/50. 94—104.) a szállítómunkások egy fajtájáról szól. Jellegzetessége mindkét cikknek, hogy a levéltári forrásadatok mellett igen részletesen foglalkozik az anekdotákkal, egykorú versekkel. Így azután a cikkek bizonyos fokig kuriózum-közlő jellegűek.

Utoljára említjük *Heinz Zatschek*, Zur Ausgabe der Urkunden des Wiener Bürgerspitals (5/6. 1947. 124—148.) c. cikkét, amelyben középkori oklevelek kiadásának szempontjairól ír.

A rendelkezésünkre álló terjedelem nem engedi meg, hogy az egyes cikkekkel kritikailag is foglalkozzunk. Célunk csak az volt, hogy ismertessük és felhívjuk a figyelmet a szomszéd állam fővárosa kutatására. Összefoglalóan meg kell állapítanunk, hogy a cikkek legnagyobb része igen alapos, forrásokkal jól alátámasztott tanulmány.

Kubinyi András